

El 2001, amb motiu del seu setanta-cinquè aniversari, la Societat d'Onomàstica li va publicar un volum d'homenatge (el núm. 84 del *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*).

I, ben recentment encara, en ocasió del XXIV Congrés Internacional de l'ICOS (The International Council of Onomastic Sciences), que se celebrà el proppassat mes de setembre a Barcelona, li fou retut un homenatge per la Societat d'Onomàstica el divendres, dia 9 d'aquest mes, en què fou presentat i llegit l'opuscle redactat per Jordi Fumadó i Marcel Martí sota el títol *Una semblança de Ramon Amigó i Anglès*.

Els qui tinguérem l'ocasió d'homenatjar-lo i saludar-lo personalment en aquesta ocasió no ens imaginàvem pas que pocs dies després ens deixaria per sempre. Això fou inopinadament el dia 16 setembre a la seva ciutat de Reus com a conseqüència d'una afecció imprevista postoperatòria. Descansi en pau.

Text llegit per Josep Moran i Ocerinjuregui en el Ple del dia 14 de novembre de 2011

Géza Alföldy

(7.6.1935 - 6.11.2011)

El traspàs de Géza Alföldy ha sorprès tots els qui el coneixíem i apreciàvem. Recuperat d'una llarga malaltia, s'havia incorporat amb renovades forces a la feina, i de nou era un dels principals motors de la recerca científica en el camp de la història de la Roma antiga, a la qual dedicava un treball constant i tenaç que ens portava a alguns dels seus amics a demanar-li, tot i saber que no ho faria, un ritme menys intens. Els resultats dels darrers temps palesen suficientment aquesta esforçada

dedicació: els volums del *Corpus Inscriptionum Latinarum* corresponents a *Tarraco*; una consistent munió d'articles; l'impuls decisiu al volum corresponent del CIL que abraçava la seva Hongria natal, i la nova edició revisada de la *Römische Sozialgeschichte*, duplicada en volum i informació respecte de les anteriors versions, que ens féu a mans fa poques setmanes. Un gran nombre de treballs acabats, o en avançat estat d'execució, resten suara sota la responsabilitat dels seus més íntims col·laboradors, que de segur n'honoraran la memòria.

Així, doncs, tot just recuperat per a tots nosaltres, ens ha abandonat un dels millors historiadors dels segles xx i xxi i, sens dubte, un mestre indiscutit de l'epigrafia romana, un model d'estudiós difícilment igualable i una persona d'una gran humanitat, que es corresponia amb la seva gran alçària científica.

Nat a Budapest el 7 de juny de l'any 1935, alumne dels grans estudiosos hongaresos, i especialment d'István Hahn, desenvolupà la major part de la seva brillant carrera científica a Alemanya. Els eixos primers de la seva formació foren establerts pels seus mestres de la Universitat de Budapest, sobretot, i tingué gran pes també sobre ell la figura d'Andreas Alföldi, hongarès fora del país com ell, i més tard la figura de Hans-Georg Pflaum i d'Eric Birley; eren, aquests historiadors, alguns dels seus punts de referència predilectes. Parlava sempre amb respecte i admiració d'aquells amb els quals tenia un deute científic i, en la mateixa línia, reconeixia els mèrits d'aquells que l'ajudaven o que aportaven alguna cosa al seu treball, fos quin fos llur estatus.

A continuació d'un inicial currículum professional a la Universitat de Budapest i al museu d'aquella ciutat, marcat per les seves primeres obres importants, passà a l'Alemanya Occidental el 1965. Obtingué l'habilitació a la Universitat de Bonn immediatament, el 1966, i treballà de bell primer al Rheinischen Landesmuseum de Bonn, ensenyant al mateix temps a la Universitat de Bonn, fins que el 1970 fou nomenat professor ordinari d'història antiga a la Universitat de Bochum, d'on passà, el 1975, a la de Heidelberg; hi exercí fins a la jubilació i hi ocupà diversos càrrecs acadèmics. Ja a Heidelberg, la seva vinculació a la Heidelberger Akademie der Wissenschaften (des de 1978), en la direcció de la qual també participà, fou constant i, d'aquesta unió, en sorgiren importants iniciatives, publicacions i projectes com l'Epigraphisches Datenbank Heidelberg, que encara continua i que és un punt de referència indiscutible en el seu camp. El seu impuls i la seva revitalització del CIL, projecte general que dirigí durant alguns anys per encàrrec de l'Acadèmia de Berlín-Brandenburg, han estat fonamentals. Viatger infatigable, ha estudiat pràcticament l'epigrafia de totes les regions de l'Imperi romà. Fou professor a diverses universitats, entre les quals cal esmentar la de Princeton, en el quadre del seu prestigiós Institute for Advanced Studies (1972/1973), Roma, París, Poznań, i, a partir de 1993,

repetidament, les principals universitats hongareses, on recuperà la docència en la seva llengua natal, i on fou nomenat doctor *honoris causa* de moltes d'elles i, concretament en el cas de la Universitat Eötvös Loránd de Budapest, *doctor et profesor honoris causa* el 1992.

Dotat d'una memòria i d'una capacitat de relació de dades veritablement excepcionals, la prosopografia i la història militar havien de ser els seus camps preferits, i des d'aquesta perspectiva desembocà en la història social, on pogué aplicar els seus amplis coneixements sobre les classes socials romanes i el seu interès pel món de l'esclavatge. El resultat fou també un manual, *Römische Sozialgeschichte*, publicat per primera vegada a Wiesbaden el 1975, que ha estat objecte de quatre edicions i que ha estat traduït a vuit llengües; també en resultaren articles i monografies, com *Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen. Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Führungsschicht* (Bonn, 1977, col·l. «Antiquitas 1», núm. 27). Aquest enfocament, basat en testimonis i dades directes de les quals extreia les seves conseqüències teòriques, contribuï a renovar la història social romana, amb punts de vista nous i deduccions directes dels documents, deixant de banda models teòrics, ben consolidats, que podien deformar els resultats de les seves recerques sobre els mateixos documents, moltes vegades nous. Amb el mateix mètode s'atreví a enfrontar-se, l'any 1997, amb la història contemporània hongaresa, en un llibre publicat a Heidelberg (*Ungarn 1956: Aufstand, Revolution, Freiheitskampf*); l'obra tingué un gran ressò i li permeté analitzar, com deia, amb un mètode objectiu una qüestió que, havent-la ell mateix viscuda, tenia molt propera.

L'epigrafia del període augusteu fou una de les seves principals especialitats, i en aquest camp cal esmentar els seus *Studi sull'epigrafia augustea e tiberiana di Roma* (Roma, 1992), on es troba recollida la famosíssima reconstrucció que féu de la inscripció del temple de Mars Ultor de Roma; resulta impossible no esmentar l'edició de la monumental *pars octava* del CIL VI corresponent a les *Inscriptiones Urbis Romae Latinae* (Berlín, 2000). Les *litterae aureae* i les inscripcions avui perdudes en lletres de bronze foren objecte de la seva incansable curiositat i les seves lectures i restitucions. Hispània, en aquest cas, rebé algunes de les seves principals aportacions, com la lectura de la inscripció de l'aqüeducte de Segòvia, un important estudi *Die Bauinschriften des Aquäduktes von Segovia und des Amphitheaters von Tarraco. Mit einem Anhang von Peter Witte* (Berlín i Nova York, 1997, col·l. «Madriker Forschungen», núm. 19); uní les inscripcions de l'aqüeducte amb la inscripció més llarga coneguda, la de l'amfiteatre de Tarragona. La part de Segòvia fou traduïda i publicada de nou amb el títol *La inscripción del acueducto de Segovia* (Madrid, 2010). La seva aportació a la lectura de la inscripció de l'arc de Medinaceli, feta juntament amb J. M. Abascal, és ara traduïda amb el títol *El arco romano de Medinaceli* (Sòria,

Hispania Citerior) (Madrid i Alacant, 2002; ed. digital Alacant, 2004). De gran importància en àmbit urbà, és a dir, a la capital de l'Imperi romà, és l'estudi *Der Obelisk auf dem Petersplatz in Rom. Ein historisches Monument der Antike* (Heidelberg, 1990, col·l. «Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse», 1990, núm. 2), on llegeix de nou, entre altres estrats, la inscripció de Corneli Gal, fixada a l'obelisc, avui al Vaticà, que fou portat a Roma des d'Alexandria, on havia estat emplaçat com a element d'un *forum Iulium* i potser com a gnòmon d'un gegantí rellotge de sol.

La província romana de Dalmàcia li deu alguna de les monografies fonamentals: *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, amb una contribució d'András Mócsy (Budapest, 1965) i *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia* (Heidelberg, 1969). El *Noricum* fou també objecte d'estudi en un volum que porta aquest títol (Londres i Boston, 1974). Altres regions també reberen contribucions fonamentals, com és el cas de *Römische Statuen in Venetia et Histria. Epigraphische Quellen* (Heidelberg, 1984, col·l. «Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse», 1984, núm. 3) i *Städte, Eliten und Gesellschaft in der Gallia Cisalpina: Epigraphisch-historische Untersuchungen* (Stuttgart, 1999, col·l. «HABES: Heidelberger Althistorische Beiträge und Epigraphische Studien», núm. 30).

La temàtica hispànica ha representat, com ja hem vist, una de les seves preocupacions principals, i cal esmentar els fonamentals *Fasti Hispanienses: senatorische Reichsbeamte und Offiziere in den spanischen Provinzen des römischen Reiches von Augustus bis Diokletian* (Wiesbaden, 1969), i també, com altres exemples destacats: *Res publica Leserensis (Forcall, Castellón)* (València, Servicio de Investigación Prehistórica, 1977, col·l. «Trabajos Varios», núm. 45); *Los Baebii de Saguntum* (València, Servicio de Investigación Prehistórica, 1977, col·l. «Trabajos Varios», núm. 56); amb H. Halfmann, *El Edetano M. Cornelius Nigrinus Curiatius Maternus, general de Domitiano y rival de Trajano* (València, Servicio de Investigación Prehistórica, 1973, col·l. «Trabajos Varios», núm. 44); *Römisches Städtewesen auf der neukastilischen Hochebene. Ein Testfall für die Romanisierung* (Heidelberg, 1987, col·l. «Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse», 1987, núm. 3), i, últimament, *Provincia Hispania superior* (Heidelberg, 2000, col·l. «Schriften der Philosophisch-historischen Klasse der Heidelberger Akademie der Wissenschaften», núm. 19, amb una versió castellana publicada a la Corunya l'any 2002).

La part del lleó, però, fou per a Tarragona, que fou objecte de nombrosos articles i llibres, dels quals posarem en relleu només alguns, que van des de *Flamines provinciae Hispaniae citerioris* (Madrid, 1973, col·l. «Anejos de AEA», núm. 6), al corpus fonamen-

tal *Die römischen Inschriften von Tarraco* (Berlín, 1975), avui només superat per la seva pròpia edició dels tres fascicles corresponents a *Tarraco* de la segona edició del volum segon del CIL, que antecedeix el fascicle que cobreix el País Valencià i l'ager de *Dertosa* (CIL II²/14, *Conventus Tarraconensis. Pars meridionalis*, Berlín, 1995). Recordem el seu article sobre *Tarraco* al *Pauly-Wissowa* (supl. xv, 1978, col. 570-644), traduït al castellà amb el títol *Tarraco* i publicat a Tarragona el 1991. L'arc de Berà, un monument que ell estimava especialment, fou objecte d'una important aportació: «Der römische Bogen über der Via Augusta bei Tarraco (Arc de Berà) und seine Inschrift» (*Klio*, núm. 78, 1996, p. 158-170). Aquesta fidelitat l'acompanyà sempre; així, podem veure encara la *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, que en el seu fascicle 178, corresponent al 2011 (p. 87-125), recull encara una darrera contribució important sobre casa nostra: «Griechische Inschriften und griechische Kultur in Tarraco».

Diversos volums han recollit, també, una part dels seus múltiples articles de manera temàtica, com és el cas de *Die römische Gesellschaft. Ausgewählte Beiträge* (Stuttgart, 1986), que conté importants contribucions sobre Hispània, i en especial sobre la societat romana del que avui són els Països Catalans. Amb aquest volum s'obria la sèrie per ell fundada, «Heidelberger althistorische Beiträge und epigraphischen Studien» (HABES); dins de la mateixa sèrie, *Die Krise des Römischen Reiches. Geschichte, Geschichtsschreibung und Geschichtsbetrachtung. Ausgewählte Beiträge* (Stuttgart, 1989), que dedicà a Sir Ronald Syme amb motiu del seu 85è aniversari, on es recullen una bona porció de la seva contribució als *Historia-Augusta-Colloquia* que organitzava en aquell moment el denominat «Bonner Kreis», i que ens mostra una de les moltes facetes científiques de Géza Alföldy: la predilecció per la història augusta. Fidel als seus mestres i amics, amb Brian Dobson i Werner Eck edità, en honor del seu admirat Eric Birley, el volum *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit. Gedenkschrift für Eric Birley* (Stuttgart, 2000) i, amb Silvio Panciera, *Inschriftliche Denkmäler als Medien der Selbstdarstellung in der römischen Welt* (Stuttgart, 2001), col·lega i amic, aquest darrer, amb qui compartí el Premi Max Planck de 1992. Els seus estudis militars es poden consultar en el volum *Römische Heeresgeschichte: Beiträge 1962-1985* (Amsterdam, 1987), tercer de la col·lecció «MAVORS, Roman Army Researches»; cal esmentar, però, *Die Legionslegaten der römischen Rheinarmee* (Colònia, Graz, 1963, col·l. «Epigraphische Studien», núm. 3) i *Die Hilfstruppen der römischen Germania inferior* (Düsseldorf, 1968, col·l. «Epigraphische Studien», núm. 6).

El reconeixement que la societat atorgà als seus mèrits i a les seves aportacions és ben palès: nou vegades doctor *honoris causa*, acadèmies (Real Academia de la Historia, Academia Europaea, entre d'altres), consells científics i condecoracions són algunes de les seves abundoses distincions. Cal destacar el Premi Leibniz de la Deutsche Forschungsge-

meinschaft, l'any 1986, que marcà definitivament el reconeixement de la seva carrera investigadora, la «Verdienstkreuz» de primera classe alemanya (2002) i la Medalla de la seva Universitat de Heidelberg l'any 2006. Si ens volem detenir només en les que rebé a casa nostra en funció de la seva dedicació destacada a la història romana de l'actual Catalunya, la Universitat Autònoma de Barcelona li concedí, l'any 1988, el que fou el primer doctorat *honoris causa* d'una llarga sèrie i el precedí la Medalla d'Argent de la Universitat de Barcelona aquell mateix any. Són altres fites assenyalades de la seva trajectòria a Catalunya: l'elecció com a membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans el 1996; el Premi Internacional Catalònia de 1997; la presència com a professor invitat de la Universitat de Barcelona 1997/1998; la Creu de Sant Jordi, màxima condecoració catalana, el 2001; la Medalla d'Argent de la ciutat de Tarragona (2008); el doctorat *honoris causa* concedit per la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona l'any 2009 i la condició de soci d'honor de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense. Fou membre del consell científic de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC) des del moment de la seva constitució i hi col·laborà assíduament. L'any 2002 pronuncià el discurs inaugural del XII Congrés Internacional d'Epigrafia Grega i Llatina, celebrat a Barcelona, una lliçó inoblidable en què féu, a més, una demostració del seu coneixement no únicament de l'epigrafia grega i romana, ans també del seu domini de les principals llengües modernes, ocasió en què no mancà el català.

Tot aquest dens, llarg i important *cursus* científic, amb gairebé sis-centes publicacions, farà que la seva memòria pervisqui en els camps d'estudi que cultivà amb competència i, m'atreviria a afirmar, amb abnegació.

Els que tingueren el privilegi i la fortuna de rebre directament el seu ensenyament o l'honor de col·laborar-hi recordaran un mestre o un col·lega generós, amatent i impacient, freturós, de vegades, de veure com es produïen el progrés i els resultats. Els que el tingueren no solament com a mestre indiscutit, company i col·lega, sinó també com a amic, recordem el seu interès per les vivències personals de cadascú i les pauses en el treball, al llarg de les quals la conversa derivava a records personals o realitats de la seva vida quotidiana: la seva família hongaresa, Siegrid (la seva dona), les seves filles i, sobretot en els darrers anys, els seus néts i els seus projectes d'encontres i viatges familiars.

La mort ha trobat Géza Alföldy a Atenes, al peu de l'acròpoli, el 6 de novembre d'enguany. Anava a recollir el seu desè doctorat *honoris causa* a la Universitat de la Jònia, i tot just ens havia enviat, entusiasmat, un enllaç als amics que ens permetria veure en directe la cerimònia, que quedava també registrada a la xarxa. No ha pogut ser així. Pensem, però, en les paraules de Ciceró, al somni d'Escipió (*La república*, llibre vi), quan fa referència a allò que espera als que han dedicat els seus esforços a la *res publica*, i és a la

res publica de les ciències i de les lletres a la qual dedicà la seva vida Géza Alföldy: «omnibus qui patriam conservaverint, adiuvaverint, auxerint, certum esse definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur».

Text escrit per Marc Mayer i Olivé i llegit per Joan Sanmartí Grego en el Ple del dia 19 de desembre de 2011

Giovanni Lilliu

(13.3.1914 - 19.2.2012)

Giovanni Lilliu, membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, va néixer el 13 de març de 1914 a Barumini, prop de Càller (Sardenya). Va completar l'ensenyament secundari a l'escola salesiana Villa Sora, a Frascati, i poc després va començar els estudis a la Facultat de Lletres i Filosofia de la Universitat de Roma, on va ser deixeble d'Ugo Rellini i es va anar especialitzant en l'estudi de la paleoetnologia i l'arqueologia. S'hi va graduar el 9 de juliol de 1938, amb un treball sobre la religió primitiva de Sardenya, i va seguir els seus estudis a la Scuola di Specializzazione di Archeologia de la mateixa Facultat de Lletres i Filosofia, on es va doctorar amb una tesi sobre les esteles púniques de Sulcis el 22 de febrer de 1942. Fins al desembre de 1943 va ser ajudant voluntari a la càtedra de paleoetnologia de l'Ateneo Romano.

Retornat a Sardenya, va ser professor de la Facultat de Lletres i Filosofia de la Universitat de Càller, on va romandre fins a la seva jubilació l'any 1984 i on va ensenyar paleoetnologia, geografia, arqueologia i història de les religions. El 1955 hi va fundar la Scuola di Specializzazione di Studi Sardi, que va dirigir durant vint anys i on va ser professor ordinari d'antiguitats sardes. També va tenir diversos càrrecs acadèmics: degà de la